

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 612.821.1

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.55.28-33>Дмитро ЗДЕБСЬКИЙ, асп.
ORCID ID: 0009-0004-5279-1024
e-mail: saper3012@gmail.com

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Вступ. Вибір найбільш ефективних поліграфологічних методик для забезпечення потреб військових та правоохоронних формувань України в умовах воєнного стану обумовив актуальність дослідження. Адаптація кращих міжнародних стандартів досліджень із застосуванням поліграфа та розробка потужної національної школи, з урахуванням психологічних особливостей поліграфічної практики, є сучасною вимогою на шляху до євроінтеграції, успішному протистоянню російським окупаційним військам та протидії внутрішнім загрозам. У психологічній науці, застосування поліграфа відповідно до сучасних викликів війни досліджено недостатньо, і тому мета і завдання статті перевірити ефективність та апробацію міжнародних стандартів проведення психологічних досліджень із застосуванням поліграфа на військовослужбовцях України в умовах воєнного стану.

Методи. Застосовано комплекс методів дослідження, що містять: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення теоретично-методичних підходів до результатів дослідження), емпіричні (спостереження, опитування, тестування, експеримент), методи статистичної обробки даних дослідження (фактичний аналіз та порівняння вибірок). Для оцінювання достовірності тверджень опитуваних застосовано методику передтестової бесіди (за Федеральною системою); методику тесту перевірочних запитань ("Федеральний тест порівняння зон") для побудови тестових запитань та "Емпіричну систему оцінювання – мультиномінальну" для оцінювання отриманих результатів.

Результати. Проведено ранжування результативності відповідно до значущості кожного із психофізіологічних каналів у поліграфологічних дослідженнях. Отримані результати порівнювались з мета-аналітичним дослідженням Американської поліграфологічної асоціації; вони надали можливість виявити критерії та показники ефективності застосування поліграфа в умовах воєнного стану в Україні з урахуванням певних психологічних показників військовослужбовців.

Висновки. За результатами дослідження встановлено і підтверджено умови ефективності застосування поліграфа в сучасних умовах України. Виявлено психологічні показники ефективності застосування поліграфа в службових перевірках і розслідуваннях, що проводились у військових частинах України за умов воєнного стану. Результати отриманих даних дали можливість спростувати версію щодо невідповідності американських методик поліграфологічних досліджень до менталітету громадян України.

Ключові слова: відповідність американських методик поліграфологічних досліджень до менталітету громадян України, емпірична система оцінювання – мультиномінальна, ефективність застосування поліграфа в умовах воєнного стану в Україні, службові перевірки і розслідування із застосуванням поліграфа, Федеральний тест порівняння зон.

Вступ

Переважає кількість сил і засобів російських окупаційних військ під час вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. змусила до передислокації військових частин і підрозділів ЗС України з метою збереження життя та здоров'я персоналу, зброї та техніки. Часта зміна місць дислокації протягом перших місяців повномасштабного вторгнення та умов бойових дій призвели до послаблення контролю збереження зброї та боєприпасів у військових частинах. Зазначені події дали можливість певним військовослужбовцям викрасти або привласнити зброю та боєприпаси, що належали військовим частинам. Під час виявлення фактів зникнення зброї проводились службові перевірки і розслідування.

Психологічне дослідження проводилось у службовій ситуації: Під час проведення службових перевірок керівництво військових частин встановило шість епізодів відсутності зброї разом з боєприпасами в чотирьох військових частинах у 2022 р. За результатами попередніх опитувань персоналу та керівництва підрозділів формувались списки військовослужбовців, що могли мати доступ до зниклої зброї. Проте, перш ніж ініціювати досудове розслідування уповноваженими підрозділами щодо факту можливого викрадення чи привласнення зброї та боєприпасів, насамперед необхідно було переконатись, що зброю попередньо не видано військовослужбовцям встановленим порядком, а документацію знищено або відмітку про отримання зброї не проставлено через ведення активних бойових дій. Попередні службові перевірки супроводжувались опитуваннями із застосуванням

поліграфа, що є спеціальним приладом, призначеним для реєстрації за допомогою датчиків кількох паралельно досліджуваних психофізіологічних процесів (реакцій) в організмі людини, що виникають у результаті пред'явлення обстежуваному різного типу стимулів (Чебикін, Косьянова, 2017, с. 32).

Підрозділом спеціального призначення правоохоронного органу України, до складу якого входили поліграфологи, для забезпечення ефективності проведення службових перевірок щодо фактів можливого викрадення чи привласнення зброї та боєприпасів, протягом 2022 р. ініційовано загалом 41 та проведено 40 (одна особа не надала згоду) опитувань із застосуванням поліграфа в зазначених військових частинах. За отриманими результатами опитувань із застосуванням поліграфа здійснювались невідкладні слідчі та розшукові дії, що дали можливість повернути зброю та притягнути до кримінальної відповідальності чотирьох осіб.

Метою та завданням дослідження була перевірка ефективності та апробація міжнародних стандартів проведення психологічних досліджень із застосуванням поліграфа на військовослужбовцях України в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження стала поведінка військовослужбовців у процесі встановлення їхньої причетності до викрадення чи привласнення зброї та боєприпасів у військових частинах України, які входять до складу правоохоронного органу спеціального призначення.

Огляд літератури. Аналіз публікацій українських поліграфологів, а саме: В. Шаповалова, О. Алексєєва,

Д. Алексєєвої-Процюк, А. Волика, О. Гончарової, Д. Зубовського, Д. Кушніра та О. Лисенко, показав доцільність застосування міжнародно-визнаних методик для носіїв української ментальності в умовах сучасної України. Праці М. Гуглера, Р. Нельсона, М. Хендлера, Д. Крепола, П. Шоу та Л. Бірмана вказали на доцільність використання методики опитування із застосуванням порівняльних запитань у поєднанні із передтестовою бесідою та з подальшим оцінюванням даних за "Емпіричною системою оцінювання – мультиномінальною" (ESS-M). Роботи О. Чебикіна показали роль емоційної регуляції в інтерпретації психологічних досліджень із застосуванням поліграфа, а роботи О. Мотляха вказали на необхідність врахування психофізіологічних показників саморегуляції в цих дослідженнях.

Деякі українські автори ставлять під сумнів ефективність застосування "американських" методик, пояснюючи власні думки тим, що підходи у виборі психологічних стимулів мають бути "співзвучними" з менталітетом. Проте порівняльного аналізу ефективності даних експериментальних методик та міжнародно-визнаних у відкритих джерелах не знайдено.

Методи

Основними методами дослідження стали: спостереження (за виявленими в результаті пілотажних досліджень критеріями та показниками); експеримент (у спеціально створених ситуаціях); бесіда, опитування; тестування та аналіз психологічних особливостей діяльності процесу опитування за допомогою фіксації на поліграфі; математичні методи інтерпретації отриманих даних SPSS 13.0. Проводились паралельне дослідження психологічних та психофізіологічних процесів (реакцій) в організмі людини, що виникають у результаті пред'явлення обстежуваному різного виду стимулів (Чебикін, Косьянова, 2017, с. 32). Методологічною основою дослідження став біхевіоріальний аналіз та суб'єкт-суб'єктний підхід до дослідження взаємодії дослідника і військовослужбовця.

Також було використано методику перевірочних запитань відповідно до Федерального тесту порівняння зон (Federal ZCT) (Алексєєва-Процюк та ін., 2018, с. 11). Відповідно до рекомендацій Американської поліграфологічної асоціації (АПА) опитування із застосуванням поліграфа складалось з етапу передтестової бесіди, етапу збору тестових даних та етапу аналізу отриманих даних (Nelson, 2013). На початку опитування дослідник знайомив суб'єкта із процедурою дослідження, отримувалась добровільна згода на процедуру опитування із застосуванням поліграфа та здійснювалась перевірка його придатності до опитування. Опитування проводилось рідною мовою спілкування суб'єкта дослідження. Відповідно до міжнародних вимог під час аналізу використовувались основні канали психофізіологічної активності, один канал електрошкірної активності, другий канал активності центрального кровообігу, третій канал – грудної та діафрагмальної дихальної активності (ASTM E2439-09, 2016) та четвертий канал – тремору, для виявлення протидії. Оцінювання отриманих даних здійснювалось за системою оцінювання ESS-M (Nelson et al., 2019).

Отримані результати опитування із застосуванням поліграфа було розраховано з використанням апріорної ймовірності .5 (50 %), для якої апріорні шанси правди були 1 до 1 (Нельсон, 2018). Довірчий (Баєсовий) інтервал був розрахований для апостеріорних шансів правди за допомогою методу Клоппера–Пірсона та альфа, що дорівнює .05 (5 %), для правди та обману (Шаповалов, Алексєєва-Процюк, 2019). Розрахунок відсотків ймовірності правди/обману здійснювався відповідно до довід-

кового матеріалу "Валідні системи оцінювання для форматів тестів із запитаннями порівняння" (Алексєєва-Процюк, Гичка, 2022, с. 8–26).

Результати

Диференціація особливостей поведінки військовослужбовців дозволила провести комплексне психологічне дослідження із застосуванням поліграфа, вибірку якого становили 40 військовослужбовців з чотирьох військових частин України. Дослідження проводилось протягом 2022 р. У чотирьох військових частинах, на базі яких проводилось дослідження, протягом 2022 р. було виявлено шість епізодів можливої втрати зброї та боєприпасів, за результатами яких проведено опитування із застосуванням поліграфа:

спостереження № 1 – 10 опитувань із застосуванням поліграфа, зброю повернуто, одну особу притягнуто до кримінальної відповідальності;

спостереження № 2 – 20 опитувань із застосуванням поліграфа, зброю повернуто, дві особи притягнуто до кримінальної відповідальності, додатково встановлено факт іншого випадку (спостереження № 2+) викрадення та привласнення зброї, за яким також притягнуто одну особу до кримінальної відповідальності та повернуто зброю;

спостереження № 3 – 1 опитування із застосуванням поліграфа, зброю повернуто;

спостереження № 4 – 4 опитування із застосуванням поліграфа, зброю не виявлено;

спостереження № 5 – 2 опитування із застосуванням поліграфа, ще одна особа не надала згоду на ОЗП, зброю повернуто;

спостереження № 6 – 3 опитування із застосуванням поліграфа, зброю повернуто.

У представлений методиці вивчення психологічних особливостей поведінки при проходженні військовослужбовцями опитування із застосуванням поліграфа проводилось на основі спостереження. Саме цілеспрямоване систематичне спостереження дозволяє уникнути такого положення, коли за статистичними даними і математичними підрахунками виявляється прихована брехня людини, що досліджується.

Для спостереження були визначені критерії активності особистості військовослужбовця протягом проходження опитування із застосуванням поліграфа та їхні показники.

Перший критерій – характер прийняття опитування із застосуванням поліграфа:

а) з бажанням приймає пропозицію пройти опитування із застосуванням поліграфа;

б) пропозицію пройти опитування із застосуванням поліграфа приймає без належного бажання;

в) усіяко прагне ухилитися від того, щоб скористатися пропозицією пройти опитування із застосуванням поліграфа.

Другий критерій – характер дій у зв'язку з орієнтацією на інших членів:

а) прагне розповісти про опитування із застосуванням поліграфа колегам;

б) прагне надати пораду колегам, як саме проходити опитування із застосуванням поліграфа;

в) не розповідає подробиці проходження опитування із застосуванням поліграфа.

Третій критерій – психофізіологічний:

а) відсутність зафіксованих психофізіологічних реакцій за якимось із трьох описаних вище каналів;

б) психофізіологічні реакції за певними каналами не виявлені;

в) 39 із 40 виявлених психофізіологічних реакцій належали каналу електрошкірної активності, в єдиному випадку, де не виявлено реакцій за цим каналом, у висновку зроблено хибнонегативну помилку (помилкове визначення дослідником неправдивої особи як правдивої); реакції за каналом активності дихання виявлялись не так часто порівняно з попередніми двома.

Четвертий критерій – характер дій під час роз'яснення можливих наслідків особам, у яких виявлено психофізіологічні ознаки обману:

а) повне розуміння суспільної небезпеки власного діяння;

б) неповне розуміння суспільної небезпеки власного діяння суб'єктами;

в) нерозуміння суспільної небезпеки власного діяння суб'єктами, зведення нанівець наслідків своєї поведінки;

г) повне заперечення причетності до події через страх від настання кримінальної відповідальності.

Спостереження за цими критеріями та їхніми показниками у процесі опитування із застосуванням поліграфа проводилися в тих ситуаціях, які характеризуються певними умовами. На початку опитування із суб'єктом дослідження обговорювалися зміст і форма всіх запитань, які мають бути йому поставлені. Запитання не стосувалися приватного або сімейного життя суб'єкта опитування, не обмежували свободу думки, совісті, релігії або вираження поглядів. Дослідник під час бесіди із суб'єктом опитування переконувався в його добровільній згоді на проходження опитування, відсутності примусу, тиску чи інших незаконних засобів впливу на нього.

Ситуація опитування визначалася тим, що у військовослужбовців актуалізувались мотиви доброчесної поведінки, а, у свою чергу, оманлива поведінка в минулому щодо рідних, друзів та керівництва визначалась як схильність особи до викрадення та привласнення зброї за фактом, що розслідувався. Ця актуалізація сприяла в подальшому запереченню суб'єктом опитування своїх імовірних недоброчесних вчинків та оманливої поведінки відносно оточення у минулому, що дало нам можливість ефективно вводити питання порівняння до структури тесту. Відповідно до цієї концепції фокус уваги правдивої особи зміщувався з питань релевантної теми (викрадення зброї) у бік запитань порівняння (імовірної недоброчесної та оманливої поведінки в минулому), і викликав відповідні психофізіологічні реакції на запитання порівняння. У свою чергу, в осіб, що приховували свою причетність до викрадення зброї, вплив дослідника не міг змістити фокус уваги з релевантної теми в бік запитань порівняння, що викликало відповідні психофізіологічні реакції на релевантні запитання. По закінченню тестування у правдивих суб'єктів опитування актуалізувалась невизначеність щодо результатів тестування, які дослідник не доводив одразу після тестування, з метою можливої потреби повторного опитування. Під час аналізу поведінки військовослужбовця важливим є природний чи вдаваний його інтерес до опитування. Необхідність опитування визначалася практичними потребами професійної діяльності. Приналежність дослідника до спецпідрозділу правоохоронного органу України, наявність у нього психологічної освіти та значного досвіду проведених ефективних поліграфологічних досліджень, за результатами яких виявлено велику кількість осіб з оманливою поведінкою, доводиться дослідником суб'єкту опитування під час передтестової бесіди з метою забезпечення додаткового психологічного впливу на поведінку опитуваного шляхом невідворотності виявлення оманливої поведінки.

Пропозиція пройти опитування із застосуванням поліграфа відбувалась в умовах конструктивних вимог, за яких вимоги дослідника характеризувалися як такі, що не підтримують впевненість особистості в собі та у власних вчинках у минулому. Опитування проводилось в умовах, коли необхідність виконання вимог була для військовослужбовця очевидною.

При визначенні критеріїв виконання у цьому дослідженні враховувався досвід, отриманий нами при вивченні поведінки досліджуваного під час опитування із застосуванням поліграфа. Нам було важливо дізнатися, що міститься за безпосереднім виконанням завдань опитування із застосуванням поліграфа, які особливості особистості респондента. Тому за кожним респондентом було проведено безпосереднє спостереження як експертом, так і його колегами. Таким чином, вивчення поведінки респондентів поєднувало в собі переваги як безпосереднього спостереження, так і експертної оцінки.

Слід зазначити, що ефективність застосування поліграфа в опитуваннях у спостереженнях № 1 та № 2 стало відомо персоналу інших військових частин, де було виявлено подібні випадки. Отримані результати попередніх психологічних досліджень із застосуванням поліграфа спонукали осіб, причетних до інших фактів викрадення або привласнення зброї, повернути її шляхом "підкидання" в місцях, де її найбільш ймовірно знайдуть, або надсилали координати місця знаходження з невстановленого номера напередодні прибуття осіб на опитування із застосуванням поліграфа або вже після перших опитувань.

Опитування проводилися із застосуванням шестиканального поліграфа іноземного виробництва "AXCITON", що має сертифікат відповідності ДСТУ 8692:2016 "Поліграфи. Технічні умови" (Шаповалов, 2021), та програмним забезпеченням до нього "Axciton-X" того ж виробника. Насамперед отримані дані результатів досліджень дозволили виявити критерії та показники поведінки військовослужбовців під час проведення психологічного дослідження із застосуванням поліграфа для забезпечення службових розслідувань. Опосередковано про ефективність досліджень свідчить повернення викраденої або привласненої зброї з боєприпасами правопорушниками до військових частин у п'яти випадках із шести; притягнення чотирьох осіб до кримінальної відповідальності, три з яких проходили опитування із застосуванням поліграфа; на четверту особу вказав свідок, що проходив опитування із застосуванням поліграфа та в якого виявили ознаки обману.

Із 40 досліджень (100 %) отримано 2 невизначених результати (5 %) від загальної кількості опитуваних, в одному випадку допущено помилку (2,5 %), ознаки обману виявлено в 10 осіб (25 %) і, відповідно, ознаки обману не виявлено у 27 осіб (67,5 %). У 10 висновках щодо виявлення обману: дві особи отримали вирок суду, одна з яких після додатково отриманих свідчень свідка, якого було встановлено також за допомогою опитування із застосуванням поліграфа, надала зізнання щодо своєї причетності. В обох випадках зброю повернуто; чотири особи проходили свідками та вказали на особу, відносно якої здійснено хибнонегативну помилку (особу притягнуто до кримінальної відповідальності, зброю повернуто) і вказали на особу, причетну до викрадення зброї в іншому раніше не відомому випадку, за яким перевірка не проводилась, та яку за отриманими свідченнями притягнуто до кримінальної відповідальності, а зброю повернуто; дві особи проходили по спостереженню № 4, вони будь-якої інформації не надали і зброю не було

повернуто; одна особа, щодо якої проводилось опитування із застосуванням поліграфа по спостереженню № 3, прямо не визнавала будь-якої причетності до викрадення та привласнення зброї. Однак після роз'яснення їй про наслідки такого суспільно небезпечного діяння, протягом доби після проведення опитування із застосуванням поліграфа, з невідомого телефонного номера були отримані координати місцезнаходження зброї, де її було знайдено та повернуто до військової частини. У двох спостереженнях висновку невизначеного результату одна особа проходила як свідок, ще одна особа пояснень не надала, а на передодні опитування із застосуванням поліграфа, координати місцезнаходження зброї на території військового містечка надійшли керівництву підрозділу з невідомого номера телефону. Щодо 27 осіб, у яких ознак обману не виявлено: 21 особа проходила по спостереженнях № 1 та № 2, по яким зброю повернуто, та у яких чотири особи мають вирок суду; особа по спостереженню № 5, де зброю було повернуто напередодні опитування з застосуванням поліграфа; особи по спостереженню №4, де зброю не виявлено; три особи по спостереженню № 6, де зброю було повернуто шляхом "підкидання" у військовому містечку після проведення даних опитування із застосуванням поліграфа.

В одному спостереженні було допущено хибнонегативну помилку (помилкове визнання дослідником неправдивої поведінки особи як правдивої). Під час аналізу зазначеного висновку привернула до себе увагу відсутність будь-яких зафіксованих психофізіологічних реакцій за каналом електрошкірної активності. У 39 дослідженнях із 40 психофізіологічні реакції за вказаним каналом було виявлено. Порівнюючи канал електрошкірної активності з двома іншими фізіологічними показниками в нашому дослідженні можна дійти висновку про найбільшу вагомість показників саме за електрошкірною активністю. Про це свідчать також правила системи оцінювання ESS-M, яка передбачає присвоєння подвійного балу за цим параметром. У цьому випадку особа отримала вирок суду, а зброю було повернуто. Щодо хибнопозитивної помилки (помилкове визнання дослідником правдивої поведінки особи як неправдивої), то її в нашому дослідженні виявлено не було.

Згідно із дослідженням із 40 опитувань із застосуванням поліграфа за каналом електрошкірної активності виявлено 39 фізіологічних реакцій (97,5 %), за дихальною активністю – 12 (30 %), за каналом активності центрального кровообігу – 31 (77,5 %). Висновків, що ґрунтувались на всіх трьох типах фізіологічної активності (електрошкірної активності, активності центрального кровообігу та дихальної активності) здійснено – 6 (15 %), на електрошкірній та дихальній активності – 5 (12,5 %), на активності електрошкірної та центрального кровообігу – 24 (60 %). Привернуло до себе увагу три дослідження, де висновок за каналом активності централь-

ного кровообігу суперечив (мав протилежний бал від загального балу) загальному висновку, що додатково вказує на пріоритетне значення каналу електрошкірної активності. Щодо двох випадків невизначеного результату, то в одному з них, де зброю попередньо повернуто, за каналом електрошкірної активності психофізіологічних реакцій обману не виявлено, проте за каналом активності центрального кровообігу – виявлено. Відповідно до іншого невизначеного висновку, де особа проходила як свідок, було навпаки: за каналом електрошкірної активності психофізіологічні реакції обман виявлений, а за каналом серцево-судинної активності – не виявлений.

Результати досліджень, проведених протягом 2022 р. в умовах воєнного стану в Україні, порівнювались з даними досліджень АПА відповідно до прийнятого в 2012 р. стандарту щодо валідності методик, які відповідають певним рівням критеріальної точності. Ці вимоги передбачають діагностичне дослідження щодо конкретної події, яке використовується для доказових цілей, має проводитися з використанням методик, які дають середній рівень критеріальної точності 90 % або вище, з невизначеним показником 20 % або нижче. Тестування, що проводяться з дослідницькою метою, повинні проводитися з використанням методик, які мають середній рівень критеріальної точності 80 % або вище, з невизначеними показниками 20 % або нижче. Метою є припущення використання нестандартизованих, невалідних або експериментальних методик у польових умовах, де прийняте рішення може вплинути на життя окремих людей, громадську безпеку, професійну доброчесність та національну безпеку (Gordon et al., 2011).

Згідно з даними дослідженнями АПА з використанням "Федерального тесту порівняння зон" (Federal ZCT) і результатів дослідження із застосуванням системи оцінювання ESS-M очікувана точність тесту в середньому становить 92,1 % (від 86,6 % до 97,7 %); невизначений результат дорівнює в середньому 9,8 % (від 3,9 % до 15,7 %) хибнонегативна помилка має середнє значення 7,7 % (від 0,4 % до 15,1 %) (Gordon et al., 2011, р. 240).

Отримані під час опитування протягом 2022 р. із застосуванням поліграфа результати становили: із 40 досліджень (100 %) ознаки обману виявлено в 10-х дослідженнях – 25 %; не виявлено ознак обману в 27 дослідженнях – 67,5 %, що разом дорівнює – 92,5 %; невизначений результат отримано у двох дослідженнях – 5 %; помилка встановлена в першому дослідженні – 2,5 %. При цьому встановлено причетних осіб, свідків та осіб не причетних. Порівняння наведено в табл. 1. Аналіз табл. 1 дає підстави стверджувати, що отримані підтверджені результати психологічного дослідження із застосуванням поліграфа в умовах воєнного стану відповідають профілям категоріальної точності методики, яка зазначена в міжнародних стандартах практики.

Таблиця 1

Порівняння досліджень Американської поліграфологічної асоціації з результатами досліджень у 2022 р. в Україні

Результати дослідження	Точність тесту, у %	Невизначений результат, у %	Хибнонегативна помилка, у %
АПА	92,1 (від 86,6 до 97,7)	9,8 (від 3,9 до 15,7)	7,7 (від 0,4 до 15,1)
Україна	92,5	5	2,5

Дискусія і висновки

Психологічне забезпечення проведення службових перевірок і розслідувань із застосуванням поліграфа виявилось ефективним способом оцінювання достовірності інформації, що повідомлялась. Це якісно доповнює оперативно-розшукові заходи та слідчі дії і слугує якісним

інструментом проведення ефективного кримінального аналізу, надає можливість виявити та повернути викрадену або привласнену зброю та боеприпаси до військових частин в умовах воєнного стану, а в подальшому притягнути до кримінальної відповідальності винних осіб.

Результати застосування "Федерального тесту порівняння зон" у поєднанні із системою оцінювання ESS-M на військовослужбовцях України в умовах воєнного стану цілком відповідають рівню достовірності досліджень відповідно до встановлених міжнародних стандартів практики, що насамперед вказує на доцільність застосування методики. Відповідність отриманих результатів результатам досліджень АПА, що проводились на громадянах Сполучених Штатів Америки, спростовує міф невідповідності американських методик до української ментальності. Окрім того, у разі відсутності фізіологічних реакцій за каналом електрошкірної активності запропоновано робити висновок щодо невизначеного результату та переносити опитування із застосуванням поліграфа на інший день, коли опитування буде проведене повторно. Другим за значенням виявився канал активності центрального кровообігу, незважаючи на те, що в дослідженнях інколи він давав протилежний від отриманого результат.

Характер прийняття опитування із застосуванням поліграфа виявляє себе в трьох варіантах показників: з бажанням приймає пропозицію пройти опитування із застосуванням поліграфа; пропозицію пройти опитування із застосуванням поліграфа приймає без належного бажання; всіляко прагне ухилитися від того, щоб скористатися пропозицією пройти опитування із застосуванням поліграфа.

У психологічних дослідженнях із застосуванням поліграфа слід враховувати характер дій у зв'язку з орієнтацією на інших членів: прагне розповісти про опитування із застосуванням поліграфа колегам; прагне надати пораду колегам, як саме проходити опитування із застосуванням поліграфа; не розповідає подробиці проходження опитування із застосуванням поліграфа колегам.

Третій критерій – психофізіологічний – проявляє себе як відсутність зафіксованих психофізіологічних реакцій за якомось із трьох описаних вище каналів, психофізіологічні реакції за певними каналами не виявлено; 39 із 40 виявлених психофізіологічних реакцій належало каналу електрошкірної активності, в єдиному випадку, де не виявлено реакцій за даним каналом, а у висновку зроблено хибнонегативну помилку. При цьому реакції за каналом активності дихання виявлялись не так часто порівняно з попередніми двома.

Четвертий критерій: повне розуміння суспільної небезпеки діяння, неповне розуміння суспільної небезпеки власного діяння суб'єктами, нерозуміння суспільної небезпеки власного діяння суб'єктами, зведення на нівель засобів своєї поведінки, повне заперечення причетності до події через страх від настання кримінальної відповідальності.

Фізіологічні реакції за каналом активності дихання виявлялись не так часто порівняно з активністю центрального кровообігу та електрошкірної активності. Висновок, отриманий на основі підрахунку всіх трьох типів фізіологічної активності, зафіксовано лише в 15 % досліджень. Канал електрошкірної активності виявився найбільш інформативним та значущим.

Вміння психологічного управління суб'єктом опитування та фундаментальні знання основ психофізіології людини дозволяють зберігати етичні засади сприйняття суспільством дослідження із застосуванням поліграфа як способу доведення власної доброчесності. Саме компетентне використання психологічної складової дозволяє побудувати модель, завдяки якій поліграфологічне дослідження сприймається не як каральний засіб, а її процедура не містить ознак маніпуляції.

Список використаних джерел

- Алексеева-Процюк, Д., & Гичка, С. (2021). Валідні системи оцінювання для форматів тестів із запитаннями порівняння: довідковий матеріал. Освіта України.
- Алексеева-Процюк, Д. та ін. (2018). Довідник поліграфолога (валідні формати тестів та систем бального оцінювання): довідник. Освіта України.
- Мотлях, О. (2022). Поліграфологія: підручник. Освіта України.
- Нельсон, Р. (2018). П'ятихвилинна наукова лекція: Баєсовий аналіз і наукове обґрунтування перевірок оцінки правдивості. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. Вип. 1, с. 215–218.
- Чебикін, О., & Косьянова, О. (2017). Використання поліграфа та методики емоційної зрілості для оцінки схильності до обману: монографія. ТОВ "Лерадрук".
- Шаповалов В. (2021). Деякі роз'яснення щодо стандарту DSTU 8692:2016 "Поліграфи. Технічні умови". Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. Вип. 4, с. 36–37.
- Шаповалов, В., & Алексеева-Процюк, Д. (2019). Корекція Бонферроні: сутність та практика застосування в діагностичних тестах під час двоетапного правила прийняття рішення. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. Вип. 2, с. 133–143.
- Шаповалов, В., & Алексеева-Процюк, Д. (2019). Особливості передтестової бесіди: методичні рекомендації. Нац. акад. внутр. справ.
- ASTM E2439-09. (2016). Standard Guide for Instrumentation, Sensors and Operating Software Used in Forensic Psychophysiological Detection of Deception (Polygraph) Examinations. <https://www.astm.org/e2439-09r16.html>
- Gordon, N. et al. (2011). Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Polygraph Techniques: Report Prepared For The American Polygraph Association. *Polygraph*, 40(4), P. 193–305.
- Handler, M., Rovner, L., Nelson, R. (2008). The Concept of Allostasis in Polygraph Testing. *Polygraph*, 37(3), P. 230. https://polygraph.org/docs/polygraph_2008_373.pdf
- Nelson, R. et al. (2019). A Step-by-Step Worksheet for the Multinomial ESS. *Polygraph*. 48(1), p. 60–75. https://polygraph.org/docs/Journal_481_Final.pdf
- Nelson, R. (2013). Backster Polygraph Techniques and the APA Standards of Practice. *Polygraph*. 42(1), p. 29–34. https://polygraph.org/docs/backster_techniques.pdf

References

- Alekseeva-Protosyuk, D., & Hychka, S. (2021). Valid scoring systems for comparison question test formats: Reference material. Education of Ukraine [in Ukrainian].
- Alekseeva-Protosyuk, D. et al. (2018). Polygraph examiner's handbook (valid formats of tests and scoring systems): handbook. Education of Ukraine [in Ukrainian].
- ASTM E2439-09. (2016). Standard Guide for Instrumentation, Sensors and Operating Software Used in Forensic Psychophysiological Detection of Deception (Polygraph) Examinations. <https://www.astm.org/e2439-09r16.html>
- Chebikin, O., & Kosyanova, O. (2017). The use of polygraph and emotional maturity techniques to assess susceptibility to deception: a monograph. "Leradruck" LLC [in Ukrainian].
- Gordon, N. et al. (2011). Meta-Analytic Survey of Criterion Accuracy of Validated Polygraph Techniques: Report Prepared for The American Polygraph Association. *Polygraph*, 40(4), p. 193–305.
- Handler, M., Rovner, L., & Nelson, R. (2008). The Concept of Allostasis in Polygraph Testing. *Polygraph*, 37(3), P. 230. https://polygraph.org/docs/polygraph_2008_373.pdf
- Motlyakh, O. (2022). Polygraphology: a textbook. Education of Ukraine [in Ukrainian].
- Nelson, R. (2018). A five-minute scientific lecture: Bayesian analysis and scientific justification of validity assessment tests. *Reliability assessment: scientific research and practice*. Issue 1, p. 215–218 [in Ukrainian].
- Nelson, R. et al. (2019). A Step-by-Step Worksheet for the Multinomial ESS. *Polygraph*. 48(1), p. 60–75. https://polygraph.org/docs/Journal_481_Final.pdf
- Nelson, R. (2013). Backster Polygraph Techniques and the APA Standards of Practice. *Polygraph*. 42(1), p. 29–34. https://polygraph.org/docs/backster_techniques.pdf
- Shapovalov V. (2021). Some clarifications regarding the standard DSTU 8692:2016 "Polygraphs. Specifications". *Reliability assessment: scientific research and practice*. Vol. 4, p. 36–37 [in Ukrainian].
- Shapovalov, V., & Alekseeva-Protosyuk, D. (2019). Bonferroni correction: essence and practice of application in diagnostic tests during a two-stage decision rule. *Reliability assessment: scientific research and practice*. Iss. 2, p. 133–143 [in Ukrainian].
- Shapovalov, V., & Alekseeva-Protosyuk, D. (2019). Peculiarities of the pre-test interview: methodical recommendations. National Acad. internal affairs [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 31.07.23

Прорецензовано / Revised: 22.08.23

Схвалено до друку / Accepted: 01.09.23

Dmytro ZDEBSKYI, PhD Student
ORCID ID: 0009-0004-5279-1024
e-mail: saper3012@gmail.com
Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine

APPLICATION OF THE POLYGRAPH UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Background. Choosing the most effective polygraph methods to meet the needs of military and law enforcement forces in Ukraine, in the conditions of martial law, determined the relevance of our subject. The adaptation of the best international standards of research using the polygraph and the development of a great national school, taking into account the psychological features of the polygraph practice, is an up-to-date requirement on the way to European integration, successful struggle with the Russian occupation forces and countering internal threats. At the same time, in psychological science, the use of the polygraph in accordance with the modern challenges of war has not been researched enough.

Methods. A complex of research methods was applied, including: theoretical (analysis, comparison, synthesis of theoretical and methodological approaches to research results), empirical (observation, survey, testing, experiment), methods of statistical processing of research data (actual analysis and comparison of samples). To assess the reliability of the statements of the interviewees, the survey used the method of pre-test interview according to the Federal system, the method of the test of test questions – "Federal Zone Comparison Test" (Federal ZCT) for constructing test questions and "Empirical Scoring System – Multinomial" (ESS-M) for evaluating the received results.

Results. A ranking of effectiveness was carried out, according to the importance of each of the psychophysiological channels in polygraph examinations. The data obtained by us were compared with a meta-analytic study of the American Polygraph Association (APA). The obtained results made it possible to identify the criteria and indicators of the effectiveness of the polygraph in the conditions of martial law in Ukraine, taking into account certain psychological indicators of military personnel.

Conclusions. In accordance with the results of the study, based on the identified psychological indicators, the conditions for the effectiveness of the polygraph in official checks and investigations conducted in the military units of Ukraine under martial law were established and confirmed. The effectiveness of the application of polygraph methods was confirmed by comparison with the APA meta-analysis. The results of the obtained data provided an opportunity to refute the version regarding the incompatibility of the American methods of polygraph examinations with the mentality of the citizens of Ukraine.

Keywords: correspondence of American methods of polygraph research to the mentality of Ukrainian citizens, Empirical Scoring System – Multinomial, effectiveness of polygraph use in the conditions of martial law in Ukraine, official checks and investigations with the use of polygraph, Federal zone comparison test.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.